

Kazimierz Skoczylas

Katecheza w kontekście szkolnego programu wychowania

Studia Włocławskie 4, 277-288

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. KAZIMIERZ SKOCZYŁAS

KATECHEZA W KONTEKŚCIE SZKOLNEGO PROGRAMU WYCHOWANIA

Szkoła jest ważną instytucją przygotowującą młodych do uczestnictwa w życiu społecznym. Stąd jej rolą jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale także wychowywanie. Polska szkoła, zmieniająca swoje oblicze, podejmuje na nowo własne zadania. Znajduje to również odzwierciedlenie w dokumentach Ministerstwa Edukacji Narodowej. Reforma oświaty, wśród wielu zadań, próbuje przywrócić szkole jej funkcję wychowawczą. Zarazem od 1990 roku w polskiej szkole prowadzona jest katecheza. Ona także stawia sobie cele i zadania wychowawcze. Stąd rodzi się pytanie: jakie istnieją relacje pomiędzy wychowaniem szkolnym a wychowaniem realizowanym na katechezie?

Szkolny program wychowania

Reforma systemu oświaty wprowadziła pojęcie szkolnego programu wychowania, realizowanego przez wszystkich nauczycieli. Rozporządzenie w sprawie ramowego statutu szkoły podstawowej i gimnazjum domaga się opracowania – przez nauczycieli i wychowawców pod kierunkiem dyrektora – takiego programu w każdej szkole.¹ Musi on być przedstawiony rodzicom i skonsultowany z Radą Rodziców, a ponadto uzyskać zatwierdzenie Rady Pedagogicznej danej szkoły.² Program powinien określać obowiązki wychowawcze każdego nauczyciela, powinności i treści wychowawcze dla poszczególnych zajęć edukacyjnych, zadania wychowawców klasowych, wychowawcze treści zawarte w statucie szkoły, harmonogram działań doraźnych i okolicznościowych, istniejące zwyczaje i obyczaje szkolne, zasady współpracy wychowawczej z rodzicami, zasady współpracy z samorządami, cele wychowawcze samorządu szkolnego.³

Wychowanie w szkole rozumie się tu jako wspomaganie rodziców w wypełnianiu ich podstawowego prawa do wychowania. Dlatego szkolny

program wychowawczy nie może być sprzeczny z wychowaniem rodzicielskim. Musi on respektować wymagania rodziców w tym zakresie (Konstytucja RP, art. 48). Gwarantuje to także *Ustawa o systemie oświaty* w art. 1: „System oświaty zapewnia [...] wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny”.⁴

Jednocześnie dokumenty MEN mocno akcentują rolę wychowawczą każdego nauczyciela. W *Podstawie programowej* stwierdzono: „Edukacja szkolna polega na harmonijnej realizacji przez nauczycieli zadań w zakresie nauczania, kształcenia i wychowania”.⁵ W dokumencie tym podkreśla się, że uczeń powinien w szkole znaleźć środowisko wszechstronnego rozwoju osobowościowego, pozwalające mu rozbudzić dociekliwość poznawczą, prowadzącą do wytrwałego szukania prawdy, dobra i piękna. Zwraca się też uwagę na kształtowanie samodzielności w dążeniu do dobra, które nie może się jednak opierać na motywacji egoistycznej, ale powinno uwzględniać dobro wspólne. Wskazuje się przy tym na konieczność odpowiedzialności za siebie i za innych. Szkoła przez swoją działalność dydaktyczną i wychowawczą ma uczyć także rzetelnej pracy i dążenia do wielkich celów życiowych. Powinna przygotowywać do życia w rodzinie, do uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej i w życiu państwa. Ma uczyć rozpoznawania wartości moralnych, dokonywania wyborów i porządkowania własnego systemu wartości. Realizowany proces wychowawczy ma doprowadzić do ukształtowania się postawy dialogu, słuchania i rozumienia poglądów innych oraz współdziałania i współtworzenia szkolnej społeczności.⁶

Ten szeroki zestaw zadań kreśli główne linie kształtowania programu wychowawczego szkoły. Z nim musi zostać zharmonizowany plan wychowawczy wychowawcy klasowego.

Do przygotowania programu wychowawczego zobowiązana jest każda szkoła. Specyfika jej działań wychowawczych uwarunkowana jest poziomem rozwoju dzieci i młodzieży. Inny więc będzie profil wychowawczy w szkole podstawowej, a inny w gimnazjum i szkołach średnich. Specyfikę wychowania w każdym typie szkoły podkreśla również *Podstawa programowa*. Obok zajęć, które w pierwszym rzędzie mają prowadzić do przyswojenia wiedzy, są także zajęcia, które eksponują przede wszystkim oddziaływanie wychowawcze. Są one najczęściej realizowane w ramach tzw. ścieżek edukacyjnych. Jest to szczególnie widoczne w treściach przyporządkowanych ścieżce „Wychowanie do życia w społeczeństwie”, realizowanej w szkole podstawowej w klasach IV-VI. Ma ona pomóc odkryć wartość rodziny, uczyć akceptacji dziedzictwa kulturowego własnego regionu i kraju. Podobną rolę odgrywają ścieżki edukacyjne w gimnazjum. Realizuje się tu edukację filo-

zoficzną, prozdrowotną, ekologiczną, regionalną, europejską oraz ścieżkę „Kultura polska na tle cywilizacji śródziemnomorskiej”.⁷ W dokumentach MEN podkreśla się również wychowawczy charakter treści przekazywanych na lekcjach religii.⁸

Kontekst tworzenia szkolnego programu wychowawczego

Wydaje się, że przygotowanie szkolnego programu wychowania powinno być powiązane z rozpoznaniem kontekstu społecznego i kulturowego. Jest to kontekst społeczeństwa ponowoczesnego. Charakteryzuje je coraz powszechniejsza świadomość utraty absolutnej wartości norm moralnych, zwłaszcza tych, które wiążą się z religią. Człowiek ponowoczesny kieruje się własnymi sądami, a nie preferowanymi normami zachowań. Jego egzystencja naczyniona jest zarazem doświadczeniem wielkiego rozbitcia.⁹

Młody człowiek, przeżywający rozczarowanie życiem społecznym i kulturą, szuka swojego miejsca w świecie. Stąd łatwo wchodzi w różne kręgi subkultury.¹⁰ Kwestionuje on obowiązujące wzorce kulturowe i na ich miejsce wprowadza nowe, alternatywne wzorce aktywności kulturalnej i życiowej. Przez ten odmienny styl życia dochodzi do wyeksponowania nowego układu wartości. Stąd ucieczka w narkotyki, alkoholizm, sekty, nowe ruchy religijne. Rozczarowanie światem dorosłych i brak perspektyw na przyszłość sprzyja ujawnianiu się wśród młodych różnych form agresji.¹¹ W społeczeństwie nastawionym na konsumpcję młodemu człowiekowi posiadanie jawi się jako najwyższa wartość. W jego świadomości zaczyna się utrwalać przekonanie, że stan posiadania określa wartość człowieka.¹² Jednocześnie łatwo poddaje się modom. Szczególnie jest on podatny na różne nurty muzyki, które coraz częściej przekazują także pewne ideologie.

Do takich należy muzyka „techno”, operująca rytmem i bodźcami świetlnymi, odwołująca się do dionizyjskiego przeżywania zjawisk estetycznych. Wyraża się to w nieokiełznanym i zbiorowym uczestnictwie w doznaniach płynących z kontaktu ze sztuką, nie ograniczonym przez żadne bariery. Tańczący pod wpływem tej muzyki wpadają w trans, potęgowany nieraz działaniem narkotyków. Twórcy tej subkultury uważają, że przez takie doznania dochodzi do wytworzenia się wspólnoty tańczących. Tymczasem jest to tylko ucieczka od rzeczywistości i próba uwolnienia się od napięć i stresów życia miejskiego. Zamiast wspólnoty pojawia się pogłębiona alienacja i obcość pomimo obecności wielkiej rzeszy młodych w jednym miejscu.¹³ Należy dodać, że ideolodzy kultury „techno” promują równocześnie zachowania całkowicie sprzeczne z wychowaniem chrześcijańskim.

Oceny treści szkolnego programu wychowania

Istotnym warunkiem skuteczności programu wychowawczego jest współdziałanie wszystkich zainteresowanych podmiotów wychowawczych w jego przygotowaniu oraz w realizacji. Niektórzy teoretycy wychowania podkreślają także konieczność udziału dzieci i młodzieży w przygotowaniu programu oraz akceptacji zalecanych wartości.¹⁴ Dlatego w trakcie tworzenia programu nauczyciele i rodzice powinni się zastanowić, jakie wartości cenią wychowankowie, jak można je poznać. To sprawi, że opracowany plan wychowania będzie bliski życiu.¹⁵

Realizacja każdego programu wychowawczego zależy w istotnej mierze od nauczycieli. Stąd projekt szkolnego programu wychowania podkreśla rolę nauczyciela-wychowawcy: każdy nauczyciel jest wychowawcą i powinien dawać dobry przykład, a nauczanie musi być ściśle powiązane z wychowaniem i kształtowaniem umiejętności ucznia.¹⁶

W projekcie programu została zaakcentowana podmiotowość ucznia i podmiotowość nauczyciela. Jednak niektórzy uważają, że przyjęta tam koncepcja ucznia nie jest właściwa, bo jest niepełna. Podkreśla się jego podmiotowość, a co za tym idzie jego godność, wolność, niepowtarzalność, a pomija jego odpowiedzialność. Może to nieraz „zachęcać” uczniów do anarchii i samowoli, bowiem utrudnia nauczycielom egzekwowanie wymagań szkolnych. W wyniku takiego stanu narasta bezradność i frustracja nauczycieli.¹⁷ Zauważa się także, że w wizji dojrzałej osobowości, wszechstronnie rozwiniętej, pomija się istotny aspekt, jakim jest rozwój emocjonalny ucznia. Tymczasem praktyka potwierdza, że różne problemy wychowawcze bardzo często są spowodowane brakami w tym zakresie.¹⁸

Szkolny program wychowania każdego nauczyciela czyni wychowawcą. Tymczasem nie można wszystkich nauczycieli nazywać wychowawcami. Jeśli w przekazywaniu wiedzy nauczyciel nie popełnia błędów, to jeszcze nie wystarczy, aby nazwać go wychowawcą. Wychowawca, poza umiejętnością dobrego przekazywania wiedzy, powinien umieć rozwiązywać poważne problemy, nawiązywać kontakt z młodzieżą i angażować ją w ich rozwiązywanie. Potrzebne są mu też odpowiednie warunki do takiej pracy. Do nich należy zarezerwowanie większej ilości czasu na pracę wychowawczą. Natomiast przedstawiona propozycja czyni to w zbyt małym stopniu. Stawia się wychowawcom wielkie wymagania, a zezwala równocześnie, aby najpoważniejsze problemy wychowawcze, jak: narkomania, przemoc i agresja rozwiązywali specjaliści spoza szkoły. Szkoła więc zleca wychowanie wychowawcom spoza szkoły, choć każdy nauczyciel ma być wychowawcą, a więc osobą odpowiedzialną za realizację wszystkich zadań wychowawczych.¹⁹

W dyskusji wokół programu wychowania zwraca się również uwagę na wychowawcze znaczenie pracy dydaktycznej nauczyciela. Jeśli jest ona źle zorganizowana, nieciekawa, monotonna, powoduje znużenie i zniechęcenie uczniów. To prowadzi z kolei nauczycieli do autokratycznego sposobu kierowania klasą, charakteryzującego się wielką liczbą nakazów i zakazów. Przeciwnie, dobrze zorganizowana, ciekawa i podlegająca metodycznemu doskonaleniu praca dydaktyczna nauczyciela wywiera również pozytywny wpływ wychowawczy.²⁰

Realizacja szkolnego programu wychowania

Wszechstronny rozwój wychowanka zapewnia tylko konsekwentna realizacja przyjętego programu. Stąd efekty wychowania zależą od zaangażowania podmiotów procesu wychowania, od czasu jego realizacji, a także od koncepcji człowieka i koncepcji wychowania, którą posiadają wychowawcy, jak również od krytycznej oceny jego wartości, a także od tego, na ile wolny jest on od tzw. ukrytego programu wychowania w szkole.

Ważnym czynnikiem wpływającym na efekty procesu wychowania jest ocena realizacji szkolnego programu wychowania. Powinni jej dokonywać – po upływie semestru lub całego roku dydaktycznego – nie tylko nauczyciele, ale także rodzice, a nawet władze samorządowe. Pozwala ona stwierdzić, na ile przybliżono się do postawionych ideałów, co i w jakim zakresie należy poprawić. Ważne jest szczegółowe ocenianie realizacji każdej wartości i każdego celu wychowawczego. Wyciągnięte wnioski staną się zadaniami na najbliższą przyszłość.²¹

W ocenie efektów wychowania w szkole należy wziąć również pod uwagę tzw. ukryty program wychowawczy szkoły. Są to pozadydaktyczne, lecz wychowawczo ważne konsekwencje uczęszczania do szkoły, które pojawiają się systematycznie, ale nie są zawarte w żadnym zestawie celów działań oświatowych.²² Uważa się, że ten program dotyczy sfery moralnej wychowanka. O takim programie można mówić w odniesieniu do podręczników i do szkolnej codzienności, która wywiera na dziecko znaczny wpływ, ponieważ w szkole spędza ono bardzo dużo czasu.

Codziennność szkolna to życie w tłoku, ocenianie i władza nauczycieli. Życie w tłoku wymaga od ucznia umiejętności czekania. Trzeba czekać na swoją kolej do odpowiedzi, na realizację pomysłu. Konieczność długotrwałego czekania oraz niezauważanie przez nauczyciela może prowadzić do apatii lub powodować, że uczeń odwraca uwagę od spraw szkolnych i skupia się na tym, co jego interesuje.²³ Przy wielkiej liczbie uczniów kontakty

między nauczycielami i uczniami, a także między samymi uczniami nabierają charakteru anonimowego, utrudniona jest kontrola poszczególnych zachowań, co sprzyja tworzeniu się subkultury młodzieżowej oraz narastaniu zjawiska agresji. Zwiększa się też bardzo natężenie hałasu w szkole. To zaś powoduje obciążenie systemu nerwowego ucznia, a w dalszej kolejności trudności ze skupieniem uwagi.²⁴

Trudną sytuacją dla ucznia jest również ocenianie, które wywołuje u niego silne emocje. Uczeń jest oceniany za przyswojenie wiedzy i umiejętności, za to, na ile spełnia wymagania szkolne.²⁵ Pozytywne ocenianie wywiera silny wpływ motywacyjny na jego aktywność. Jest jednak wiele aspektów oceniania, które niosą ze sobą skutki negatywne. Często ocena dokonywana przez nauczyciela jest subiektywna, a tym samym niesprawiedliwa. Nie uwzględnia włożonego wysiłku lub też ocenia cały postęp ucznia w oparciu o fragment jego zachowań czy wiedzy. Ponadto w przepisach oświatowych zapisano, że uczeń z jedną oceną niedostateczną może być promowany do klasy następnej.²⁶ Może to prowadzić do przekonania, że nie warto pracować, nie warto podejmować solidnego wysiłku, bo i tak można być promowanym; nie warto pracować, wystarczy być cwaniakiem.

Również trudnym problemem dla ucznia jest podleganie władzy nauczycieli. To wymaga nauczania się przyjmowania rozkazów od dorosłych, koncentrowania się na tym, co w danej chwili należy robić. Uczeń powinien przyjąć, że plan działań nauczyciela ma pierwszeństwo przed jego własnymi życzeniami. Szczególnie trudne dla wielu uczniów jest podporządkowanie się rytmowi pracy szkolnej. Nadmierny rygorizm w szkole może w efekcie wywoływać wiele zjawisk, wśród których rezygnacja jest najbardziej szkodliwa.

Katecheza a szkolny program wychowania

Katecheza w swojej istocie jest równocześnie nauczaniem, wychowaniem i inicjacją. Tutaj chodzi nam o wymiar wychowawczy katechezy. Wychowanie na katechezie powinno prowadzić do osiągnięcia różnych celów. Są to cele wynikające z treści głoszonego orędzia i cele wynikające z sytuacji Kościoła i sytuacji człowieka.²⁷ Najogólniej celem wychowania na katechezie w pierwszym rzędzie jest wychowanie do wiary. Katecheza ma doprowadzić do osobowego spotkania z Jezusem Chrystusem (por. CT, nr 5).

Wychowanie na katechezie nie może być traktowane w oderwaniu od całego procesu wychowania w szkole. Cele wychowania religijnego muszą być powiązane z rozwojem wychowanka na płaszczyźnie naturalnej. Stąd

w wychowaniu katechetycznym ważna jest świadomość, jakiego człowieka chcemy wychować. Istotnym zatem celem wychowania na katechezie jest udzielenie pomocy wychowankowi w odkrywaniu jego własnej tożsamości.²⁸ Ma ona pomóc mu także w kształtowaniu stosunku do wartości, w podejmowaniu decyzji moralnych opartych na wartościach, a zwłaszcza na Dekalogu.²⁹ Katecheza powinna też prowadzić do rozwijania społecznych zachowań wychowanka.³⁰

Natura człowieka jest zraniona i wymaga współdziałania z łaską. Stąd w wychowaniu chrześcijańskim eksponuje się dogmaty o stworzeniu, o odkupieniu i o uświęceniu.³¹ Jednocześnie, aby katecheza mogła pełnić funkcję wychowawczą, musi być ona „przestrzenią” wolności. Wychowankowie powinni mieć szansę wypowiedzenia swoich sądów i opinii, aby w takim klimacie opowiedzieć się za wybranymi przez siebie wartościami.³² To z kolei wymaga podmiotowego traktowania wychowanka.

Katechizowani żyją coraz częściej w świecie ogołoconym z wartości religijnych. Stąd katecheza musi wpięrow doprowadzić do wiary w Jezusa Chrystusa, aby potem mogła ich dalej prowadzić w tajemnice wiary. Często płaszczyzną nawiązania kontaktu z młodzieżą jest świat współczesnej kultury. Doświadczenie zdobyte przez katechizowanych w kontakcie z nią staje się często zachętą, aby na te doświadczenia spojrzeć oczyma wiary.

Aby oddziaływania wychowawcze prowadziły do zaplanowanego celu, muszą być uporządkowane. Stąd i w katechezie powinien być realizowany plan wychowawczy. Przy jego tworzeniu katecheta musi uwzględnić cele duszpasterskie Kościoła powszechnego i lokalnego, wychowawczy wymiar treści katechetycznych, potrzeby grupy katechetycznej, a także wychowawcze zadania szkoły. Konieczne jest także skorelowanie tego planu z planami innych katechetów i duszpasterzy. Aby taki plan miał szansę powodzenia, musi znaleźć oparcie w działaniach wychowawczych rodziny.³³

W planie wychowawczym katechety powinny być ujęte cele prowadzące do dojrzałej wiary. Wymienia się tu: wychowanie do modlitwy, kształtowanie sumienia, wychowanie do uczestnictwa w liturgii, wychowanie do zaangażowanego uczestnictwa w życiu Kościoła, wychowanie do uczestnictwa w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym.³⁴

Wśród celów stawianych katechezie wymienia się też zapobieganie patologii społecznej.³⁵ Ten cel jest wspólny z zadaniami wychowawczymi szkoły, ale katecheza może odegrać tu szczególną rolę. Pomaga patrzeć bardziej realistycznie na naturę człowieka, wprowadzać w zagadnienia współczesnej kultury, wychowywać do wewnętrznej wolności rozumianej jako możliwość urzeczywistniania dobra na płaszczyźnie osobistej, społecznej i zawodowej.

Katecheza może też pokazywać, jak Ewangelia pomaga rozwiązywać problemy społeczne i polityczne, zapoznawać ze stosunkiem Kościoła do świata. Jest to okazja do przedstawienia młodzieży nauki Kościoła o godności osoby ludzkiej. Młodzież spotykająca się na katechezie z klimatem wolności może szczerze wyrażać swoje opinie i sądy. To zaś stwarza okazję porządkowania świata ludzkich myśli, ukazywania kryteriów wartościowania, krytycznego oceniania życia społecznego i budowania wiary w to, że wiele negatywnych zjawisk może być przezwyciężonych dzięki wspólnemu wysiłkowi ludzi dobrej woli.³⁶

Ocena współlistnienia szkolnego programu wychowawczego i katechezy w szkole

Podkreślenie wychowawczego charakteru szkoły znajduje wyraz w szkolnym programie wychowania. Sprzyja to współdziałaniu w zakresie wychowania wszystkich podmiotów. Ważne jest też podkreślenie, że wychowanie szkolne ma być kontynuacją wychowania rodzicielskiego, a przecież większość rodzin w Polsce deklaruje przynależność do Kościoła katolickiego. To wskazuje zarazem na znaczenie katechezy w szkole, jest ona bowiem kontynuacją wychowania zapoczątkowanego w rodzinie.

W wychowaniu szkolnym i wychowaniu katechetycznym nie brak celów wspólnych. Płaszczyznę współdziałania określają starania szkoły i katechezy o wszechstronny rozwój ucznia na płaszczyźnie naturalnej. Jest to ważny teren integracji działań wychowawczych w szkole. Do istotnych zadań szkoły należy też wychowanie moralne ucznia. Katecheza dostarcza w tym zakresie pogłębionych treści i kształtuje motywację ucznia. W formacji sumienia odwołuje się ona nie tylko do płaszczyzny naturalnej, ale także do płaszczyzny nadprzyrodzonej. Wykorzystanie tych możliwości zależy w praktyce od umiejętności współpracy dyrekcji szkoły i grona pedagogicznego z zespołem katechetów.

Obecność katechezy w szkole sprzyja wymianie informacji z różnych dziedzin wiedzy. To może mieć wielkie znaczenie dla katechezy. Problematyka biblijna obecna jest bowiem także na lekcjach języka polskiego. Tam także uczniowie mają okazję zapoznania się z literaturą i kulturą tworzoną z inspiracji chrześcijańskiej. Może to wzmacniać motywację uczestnictwa w katechezie, a wiedza zdobyta na katechezie może pomagać w lepszym poznawaniu innych przedmiotów.

Szkolny program wychowawczy, z racji skuteczności oddziaływań wychowawczych, podkreśla obowiązek współdziałania wszystkich wychowaw-

ców oraz współpracy z rodzicami. To daje także katechetom większą szansę współdziałania zarówno z nauczycielami, jak i rodzicami w zakresie wychowania religijnego. Uwrażliwia ich na szerszą problematykę wychowania, poszerza możliwość współdziałania, osobistego rozwoju i doskonalenia umiejętności dydaktycznych i wychowawczych.

Obok celów wspólnych wychowanie szkolne i katechetyczne mają swoje cele specyficzne. Dla katechezy najważniejsze jest wychowanie do wiary. Ten cel katecheta musi realizować we współpracy z rodziną i parafią. Nieraz jest to utrudnione, ponieważ postępujący proces sekularyzacji sprawia, iż wielu rodziców w małym zakresie angażuje się w życie Kościoła lub wcale nie interesuje się wychowaniem religijnym.³⁷ Stąd w procesie wychowania religijnego coraz bardziej konieczne jest współdziałanie ruchów i wspólnot religijnych, które będą kontynuować dzieło formacji religijnej.

Dzieci i młodzież wychowują się w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego, naznaczonego rozbiciem świata wartości. Stąd katecheta musi się liczyć z różnymi postawami, które są wynikiem procesu sekularyzacji oraz oddziaływania sekt i ruchów pseudoreligijnych. Istnieje zatem konieczność obserwacji i oceny rozwoju różnych problemów wychowawczych, zarówno przez instytucje zajmujące się badaniem zjawisk z zakresu wychowania religijnego, jak i przez instytucje kościelne odpowiedzialne za realizację programu wychowania religijnego. Niezastąpiona jest w tym zakresie rola referatu katechetycznego w każdej diecezji, bowiem rozwiązanie wielu problemów przekracza możliwości poszczególnych katechetów i parafii.

Rzeczywistość szkolnego wychowania związana jest z tzw. ukrytym programem szkoły. Ten program może być ukryty zarówno za podręcznikami, jak i za codziennością. Można także przypuszczać, że taki program może kryć się i za katechezą. Stąd potrzebna jest nieustanna ocena efektów realizacji programu. Wydaje się, że najniebezpieczniejszym elementem ukrytego programu katechezy może być rozbieżność między wymaganiami moralnymi stawianymi przez katechetę a jego życiem oraz podobna rozbieżność dostrzegana w życiu innych wychowawców. Wtedy może rodzić się przekonanie, że religijność i postępowanie człowieka są dwiema niezależnymi od siebie sferami ludzkiej aktywności. Katecheta mówiący o zaangażowaniu w życie Kościoła powinien sam być tego świadkiem. Bez jego zaangażowania, bez pokazania wzoru realizacji wartości, trudno jest wychowankom urzeczywistniać wartości, które mogą nawet przez nich być uznawane.³⁸

Szkoła ma szansę stać się środowiskiem wychowawczym. Będzie to możliwe, gdy program wychowawczy zaoferuje młodzieży atrakcyjne dla

niej formy przeżywania czasu w szkole. Proponowane formy muszą być bardziej atrakcyjne niż to, co oferuje środowisko rówieśnicze czy środowisko subkultury.³⁹ To wymaga stworzenia z grona pedagogicznego bardzo dynamicznego zespołu. Stąd słusznym wydaje się postulat, aby w zakresie obowiązkowych zajęć nauczyciela więcej czasu przeznaczyć na wychowanie. Niektórzy postulują przeznaczyć na ten cel nawet 30% czasu pracy nauczyciela w szkole.⁴⁰ Nie może ono dokonywać się wyłącznie przy okazji nauczania.

Szkolny program wychowania może wywierać pozytywny wpływ wychowawczy, jeśli oddziaływanie wychowawcze grona pedagogicznego i całego kontekstu wychowania szkolnego będzie silniejsze od wpływu różnych podmiotów socjalizacji.⁴¹ Również katecheza może przyczynić się w istotnym stopniu do powiększenia oddziaływania wychowawczego szkoły. Może ona inspirować do samowychowania przez podtrzymywanie i rozwój życia duchowego.⁴²

Szkoła może stać się terenem rywalizacji o wpływy wychowawcze, gdy nauczyciele reprezentują różne opcje wychowawcze i dają temu wyraz w swoich zachowaniach czy wypowiedziach. W szkole mogą się ścierać koncepcje wychowania liberalnego i konserwatywnego, koncepcje antypedagogiki z wychowaniem chrześcijańskim. Także sami katecheci mogą mieć różne koncepcje uczenia religii. Wyznawcy modelu ponadkonfesyjnego będą informować o religii, aby uczeń sam mógł wyrobić sobie sąd o tej rzeczywistości. Unikają oni osobistego świadectwa o akceptacji praw religijnych. Z kolei ci, którzy są zwolennikami modelu konfesyjno-dialogicznego, rozumieją, że lekcje religii służą zarówno kształtowaniu tożsamości uczniów, jak i zdolności do porozumiewania się z innymi. W tym drugim ujęciu tym, co buduje tożsamość ucznia, jest jego stosunek do religii. Wyraźne odniesienie do wiary tworzy się przede wszystkim na podstawie świadectwa katechety.⁴³ W pierwszym przypadku katecheta nie wychowuje do wiary. Natomiast w drugim przypadku katecheta może nie tylko wspierać rozwój naturalny, ale także dojrzewanie ucznia w wierze.

Także ocenianie na katechezie ma charakter wychowawczy. Spotykana zaś praktyka, że z katechezy nie stawia się jedynek⁴⁴ oraz że oceny z katechezy nie wlicza się do średniej ani nie wpływa ona na promocję,⁴⁵ w wielu przypadkach wpływa demobilizująco. Rodzi się u ucznia przekonanie, że nie musi się starać, bo to mało znaczący przedmiot. Mimo to ocena na katechizacji może odgrywać motywującą rolę w odniesieniu do większości uczniów, gdy katecheta potrafi dokładnie wyjaśnić rolę oceniania i przedstawić czytelne kryteria oceny.

Biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności towarzyszące procesowi wychowania w szkole i na katechezie, można powiedzieć, że kontekst szkolny stwarza katechezie wielką szansę współdziałania w rozwoju ludzkim i religijnym wychowanka. Jednak wykorzystanie tej szansy zależy od tych, którzy ten proces nadzorują i realizują.

PRZYPISY

¹ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów*, Dz.U. 1999, nr 14, poz. 129, s. 585.

² *Szkolny program wychowania*, „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze” (POW) 39(1999) nr 4, s. 8.

³ Tamże, s. 8-9.

⁴ *Ustawa o systemie oświaty*, Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425, s. 1277.

⁵ *Podstawa programowa...*, jw., s. 584.

⁶ Tamże, s. 584-585.

⁷ *Podstawa programowa...*, jw., s. 588-600 oraz 615-620.

⁸ *Szkolny program wychowania*, jw., s. 14.

⁹ Zob. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, s. 12-23.

¹⁰ Zob. H. Machel, *Niektóre właściwości podkultur młodzieżowych*, w: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1999, s. 11-18.

¹¹ Zob. W. Sikorski, *Subkulturowy epigonizm*, POW 39 (1999), nr 4, s. (2)-(5).

¹² Zob. I. Kujawska, *Dziecko w opalach rynku*, POW 39(1999), nr 4, s. (15)-(16).

¹³ Zob. L. Michałowski, *Kultura techno i mit wspólnoty*, POW 39(1999), nr 4, s. (6)-(10).

¹⁴ Zob. J. Nowacki, *Jak tworzyć program wychowawczy szkoły*, w: *Wewnątrzszkolny system wychowania*, red. J. Kropiwnicki, Jelenia Góra 2000, s. 10-35.

¹⁵ Zob. M. Mendel, *Szkolny program wychowawczy – projektowanie i realizacja*, w: *Wewnątrzszkolny system wychowania*, dz. cyt., s. 48-77.

¹⁶ Zob. *Szkolny Program Wychowania. Projekt*, POW 39(1999), nr 4, s. 9-13.

¹⁷ Zob. J. Nawrot, *Pospolitość skrzeczy*, POW 39(1999), nr 6, s. 16-17

¹⁸ Tamże s. 17-18.

¹⁹ Zob. M. Wojciechowski, *Refleksje wokół projektu programu wychowania w szkole*, POW 39(1999) nr 6, s. 11-15.

²⁰ Zob. M. Łobocki, *O roli nauczyciela w realizacji szkolnego programu wychowania*, POW 39(1999) nr 6, s. 9-11.

²¹ Zob. M. Mendel, *Szkolny program...*, art., cyt., s. 78-81.

²² A. Janowski, *Uczeń w teatrze szkolnego życia*, Warszawa 1995, s. 51

²³ Tamże, s. 56

²⁴ Tamże, s. 57.

²⁵ Zob. Rozporządzenie MEN w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych. Dz.U. 1999, nr 41, poz 413 par. 2.1

²⁶ Tamże, par. 14.5 i 15.

²⁷ Zob. J. Charytański, *Cele katechezy*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 146-166.

²⁸ Zob. K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole włoskiej po Konkordacie z 1984 r.*, Warszawa 1999, s. 218-234.

²⁹ Tamże, s. 234-253.

³⁰ Tamże, s. 253-272.

³¹ Zob. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993, s. 94-98.

³² Zob. J. Bagrowicz, *Katecheza jako wychowanie*, „Horyzonty Wiary” 1996, nr 3, s. 43-49.

³³ Tamże, s. 49-50.

³⁴ Tamże, s. 51-52.

³⁵ Zob. K. Misiaszek, *Katecheza w procesie zapobiegania patologii społecznej wśród młodzieży*, „Horyzonty Wiary” 1996, nr 4, s. 39-60.

³⁶ Zob. tamże, s. 51-60.

³⁷ Zob. J. Słomińska, *Wychowanie religijne w rodzinie. Typy postaw rodziców w zakresie wychowania religijnego*, Warszawa 1984.

³⁸ Zob. J. Sowa, *Teoria grup odniesienia*, „Stud. Socjol.” 1962, nr 4, s. 41-69.

³⁹ Zob. C. Cekiera, T. Sołtysiak, *Dręczenie „kotów” – szkolne zwyczaje czy zwichnięta samorealizacja uczniów klas starszych w szkołach ponadpodstawowych? w: Podkultury młodzieżowe...*, dz. cyt., s. 81-90.

⁴⁰ M. Wojciechowski, *Refleksje wokół projektu...*, art. cyt., s. 14.

⁴¹ Zob. C. Cekiera, *Zagrożenia dzieci i młodzieży w środowisku wychowawczym*, w: *Podkultury młodzieżowe...*, dz. cyt., s. 35-47.

⁴² Zob. S. Kulpaczyński, *Samowychowanie*, „Seminare” 1979, s. 195-213.

⁴³ Zob. B. Milerski, *Nauczanie religii w szkole*, „Znak” 52(2000), nr 9, s. 42-49.

⁴⁴ Zob. Komisja Episkopatu Polski ds. Wychowania, *Ocenianie na katechezie*, www.katecheza.episkopat.pl/pomoce/oceny.html, s. 1-7.

⁴⁵ Tamże, s. 4.